

Ірина МЕЛЬНИЧУК,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри філософії та суспільних дисциплін
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний
університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»

МОТИВАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДОЗНАВСТВА ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті зосереджено увагу на значущості мотивації пізнавальної активності майбутніх учителів природознавства до використання засобів музейної педагогіки, що сприятиме кращому засвоєнню учнями ідей про різноманітність живої природи, взаємозв'язок між живими та неживими природними об'єктами, про динамічні зміни в біосфері під впливом історичних, природних чинників та людської діяльності. Узагальнено, що проблема мотивації і мотивів діяльності визнається в наукових колах однією із основоположних, оскільки розкриває зміст спонукальних механізмів активності людини.

Ключові слова: вчителі, музейна педагогіка, професійна підготовка, природознавство, мотиви, мотивація, пізнавальна активність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна підготовка майбутніх працівників освітньої галузі як однієї з найстаріших соціальних інституцій людства відзначається постійним пошуком та реалізацією інноваційних підходів до навчання студентів у педагогічних ВНЗ. Проте динамічне зростання інформаційних ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства потребує не лише вдосконалення змісту педагогічної освіти майбутніх учителів, а й передбачає активізацію пізнавальної діяльності студентів у напрямі наукових розвідок і пошуків нового в педагогічній теорії та практиці з метою використання у майбутній професійній діяльності ефективних педагогічних інновацій, які поєднують сучасні експериментально перевірені надбання дослідників і здобутки попередніх поколінь.

Особливої уваги заслуговує підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін до використання таких засобів навчання, які сприятимуть кращому

засвоєнню учнями ідей про різноманітність живої природи, взаємозв'язок між живими та неживими природними об'єктами, про динамічні зміни в біосфері під впливом історичних, природних чинників та людської діяльності. У цьому випадку майбутні вчителі мають нагоду використовувати можливості природничих музеїв. Щоб учитель природознавства активно використовував засоби музейної педагогіки, необхідно мотивувати його до вияву активності в пізнавальній діяльності ще під час здобуття професійної освіти. Адже «виховання пізнавальної активності... є основою підготовки молодого покоління до продуктивної професійної діяльності» [1, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема пізнавальної активності була предметом дослідження багатьох науковців. Так, В. Лозова розглядає поняття «активність особи» як категорію педагогіки [2]; К. Абульханова-Славська визначає типологію активності особистості [3]; Є. Коротяєва характеризує рівні пізнавальної активності [4]; К. Сачава узагальнює, що активність як важлива характеристика діяльності розглядається сучасними педагогами і психологами як головна, пріоритетна передумова творчої й ефективної навчальної праці (Л. Арістова, Н. Бібік, Л. Божович, Н. Гавриш, М. Данилов, Д. Ельконін, І. Лернер, В. Лозова, В. Паламарчук, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.), адже саме активність зумовлює інтенсивність, результативність діяльності [5]. Проте науковці недостатньо приділяли уваги проблемі мотивації пізнавальної активності в підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін.

Метою статті є характеристика основних аспектів мотивації пізнавальної активності майбутніх учителів природознавства до використання засобів музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема мотивації і мотивів діяльності визнається в наукових колах однією із основоположних, оскільки розкриває зміст спонукальних механізмів активності людини, що

актуалізує досконале їх вивчення у світлі професійної мотивації майбутніх фахівців. Ця проблема вже розкривалась у наших попередніх публікаціях [6].

У фундаментальній праці Є. Ільїна з дослідження мотивації та мотивів проведено екскурс в історію вивчення цього феномена. Так, на думку Є. Ільїна, наукове вивчення мотивації започатковане великими мислителями давнини – Аристотелем, Демокрітом, Платоном, Сократом та ін., котрі вважали потребу «вчителькою життя», основною рушійною силою, що сприяє набуттю звички до праці [7].

Таким чином, на основі усвідомлення доцільності використання музейної педагогіки під час проведення уроків з природознавства в школі у майбутніх учителів формуватиметься потреба розширити свою компетентність у сфері застосування цієї педагогічної інновації. Знаходимо підтвердження цієї думки в теоріях мотивації (К. Левін (1926), Г. Олпорт (1937), Г. Мюррей (1938)), які з'являються в 20-х роках ХХ ст. У цих теоріях науковці виокремлюють потреби, що виникають в результаті навчання і виховання – потреби в досягненні успіху, в незалежності та протидії, в повазі та захисті, в домінуванні та привертанні уваги, в уникненні невдач і шкідливих впливів тощо.

Для когнітивних теорій мотивації (В. Джемс, Г. Келлі, Х. Хекгаузен, Дж. Роттер) характерним є визнання провідної ролі свідомості в детермінації поведінки людини. У цих теоріях було введено до наукового обігу нові мотиваційні поняття: соціальні потреби, життєві цілі, когнітивні фактори, когнітивний дисонанс, цінності, очікування успіху, острах невдач, рівень домагань. У багатьох зарубіжних мотиваційних концепціях центральним процесом, що пояснює поведінку людини, є прийняття рішення [6, с. 302]. Таким чином, початковим етапом у підготовці майбутніх учителів природознавства до використання музейної педагогіки під час проведення уроків у школі є усвідомлення ними потреби в такій діяльності.

Значний внесок у вивчення проблем детермінації та мотивації поведінки людини вніс Л. Виготський, котрий приділяв велику увагу питанню «боротьби мотивів» і одним із перших став розділяти мотив і стимул. У 40-х роках ХХ ст.

Д. Узнадзе розглядав мотивацію з позиції «теорії установки», зазначаючи, що джерелом активності є потреба. Водночас, вивчаючи мотивацію як особливий вид детермінації поведінки, Є. Ільїн наголошує на тому, що не всяка причинна зумовленість поведінки може вважатися мотивом, а тільки та, котра пов'язана з внутрішніми спонуками людини [7].

Такими спонуками для студентів може бути порівняння уроків, які вони проводять під час педагогічної практики з однієї теми у двох паралельних класах. В одному класі заняття проводиться за традиційною методикою, а в іншому з використанням екскурсії в краєзнавчий музей. У результаті проведеного порівняльного аналізу майбутні вчителі природознавства усвідомлюють позитивний вплив музейної педагогіки на рівень засвоєння навчального матеріалу учнями. Це мотивує студентів до більш поглибленого вивчення можливостей застосування музейної педагогіки під час вивчення біології, географії, екології, що спонукає їх до вияву пізнавальної активності в цьому напрямі. В цьому контексті слушною є думка В. Лозової, що «формування пізнавальної активності як якості особистості передбачає певну організацію її діяльності, адекватної висунутому завданню... Активізація навчально-пізнавальної діяльності вимагає такої організації процесу пізнання, коли об'єкт пізнання включається в сферу діяльності..., а діалектична взаємодія між ними створює передумови виявлення активності» [1, с. 70]. Отже пізнавальну активність студентів у напрямі вивчення можливостей використання засобів музейної педагогіки необхідно мотивувати.

У наукових колах досі поширені різноманітні та різнопланові підходи в тлумаченні мотивів і мотивації (лише в зарубіжній психології дотепер існує близько 50 теорій мотивації), що ускладнює створення чіткої системи в їх формуванні. Наприклад, мотивом називають уявлення та ідеї, почуття і переживання (Л. Божович), потреби й потяги, спонуки і схильності; «конструкт мислення» (Х. Хекхаузен), бажання і хотіння, звички, думки та почуття обов'язку (П. Рудик), психічні процеси, стани й властивості особистості (К. Платонов), предмети зовнішнього світу (А. Леонт'єв), установки

(А. Маслоу), морально-політичні помисли (А. Ковальов) і навіть умови існування (В. Вілюнас), тобто будь-яка причина вчинку може називатися «мотивом». Мотивацію розглядають як сукупність факторів, що визначають поведінку (К. Мадсен), як сукупність мотивів (К. Платонов), як спонукання, що викликає активність організму й визначає її спрямованість, як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомед-Емінов), як процес дії мотиву та як механізм, що обумовлює виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидарьян); як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання до діяльності (В. Вілюнас) [6, с. 303–304]. Мотивацію пов'язують з потребами й мотивами, світоглядом людини й особливостями її уявлень про себе, особистісними характеристиками і функціональними станами, з переживаннями, знаннями про середовище та прогнозами щодо його зміни, з очікуваними наслідками й оцінками інших людей, на що звертав увагу Є. Ільїн [7, с. 18].

У Тлумачному словнику зміст поняття «мотив» визначається як підстава, причина, привід для якої-небудь дії, вчинку, а термін «мотивація» трактується як сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування; доведення необхідності скоєння певних вчинків [8, с. 692].

Сучасні підходи до вивчення мотиваційних процесів під час навчання майбутніх фахівців спрямовані на визначення методологічних основ формування позитивної мотивації в студентів до застосування змісту освіти [9], мотивування якої розглядається як важливий фактор її продуктивності [10]; як засіб формування життєвої компетентності особистості [11]. З погляду головної проблеми нашого дослідження особливу увагу привертають напрацювання, спрямовані на формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів [6, с. 304].

Слушною в цьому сенсі є думка, що поняття «мотив» необхідно закріпити за стійкими утвореннями мотиваційної сфери у вигляді уречевлених потреб. Однак для позначення конкретного ситуативного утворення, що безпосередньо ініціює діяльність, інколи використовується термін

«спонукання», котрий можна використовувати у двох значеннях: змушувати, схилити, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку, що дає підстави розглядати людину, котру спонукають, не як самостійного суб'єкта діяльності, а як особу, якою можна, в певному сенсі, маніпулювати. Інший зміст поняття «спонукати» означає: викликати в кого-небудь бажання що-небудь робити, що детермінується сформованістю внутрішньої мотивації [8, с. 1374].

Таким чином, мотиви активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у напрямі опанування методикою використання засобів музейної педагогіки на уроках природознавства повинні мати особистісно ціннісний характер, що передбачає сформованість у майбутніх учителів внутрішньої мотивації. Прагнення до професійного зростання (професійна мотивація) базується, зазвичай, на внутрішній мотивації, в основі якої спрямованість на досягнення професійної майстерності у роботі вчителя.

Отже, мотивація і мотиви завжди внутрішньо зумовлені, проте залежать від зовнішніх факторів, що впливають на оптимізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів завдяки застосуванню ефективних засобів навчання. Щоб підготувати майбутніх учителів природознавства до використання засобів музейної педагогіки на уроках з природничих дисциплін у школі, необхідно задіяти і зовнішні мотиваційні чинники:

проведення екскурсій у краєзнавчий музей зі студентами, які викликатимуть інтерес до нетрадиційного проведення уроків;

розробка авторських методик проведення таких екскурсійних занять;

організація студентів до роботи зі створення шкільного природничого музею та ін.

Такі зовнішні мотиваційні чинники трансформуються у внутрішньо-ціннісні мотиви до професійного зростання, переконання в доцільності інноваційних підходів до навчання школярів, прагнення до формування основ педагогічної майстерності ще під час навчання у ВНЗ тощо.

Якщо порівнювати ефективність різних видів мотивації, потрібно звернути увагу на такі узагальнення Є. Ільїна. Внутрішня мотивація, що

зумовлюється сформованістю особистісних цінностей, з погляду задоволеності працею (навчальною і професійною) та її продуктивністю, є найбільш ефективною. Далі, за рівнем позитивного впливу на особистість, йде зовнішня позитивна мотивація (похвала, висока оцінка діяльності). Водночас зовнішня – як позитивна, так і негативна мотивація (низькі оцінки, зауваження, завищені вимоги) – порівняно з внутрішньою мотивацією характеризується меншою стійкістю, тому швидко втрачає свою стимулювальну силу [7, с. 278].

Висновки. Мотивація пізнавальної активності майбутніх учителів природознавства до використання засобів музейної педагогіки є важливим чинником у професійній підготовці студентів педагогічного ВНЗ. Для оптимізації підготовки майбутніх учителів природознавства до такої інноваційної діяльності в школі необхідно враховувати спрямованість пізнавальної активності студентів і їхню мотивацію до професійного становлення шляхом реалізації гносеологічного підходу в процесі професійної освіти.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у розробці спеціальних методик, програм, тренінгів, які складатимуть основу професійного становлення студентів. Адже мотивація пізнавальної активності майбутніх учителів природознавства до використання засобів музейної педагогіки потребує наукового підходу до організації їхньої професійної підготовки з апробацією оптимальних зразків і моделей майбутньої педагогічної діяльності.

Список використаної літератури

1. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В. І. Лозова. – 2-ге вид., доп. – Харків : «ОВС», 2000. – 164 с.
2. Лозова В. І. Поняття «активність особи» як категорія педагогіки / В. І. Лозова // Радянська школа. – 1982. – № 2. С. 17–22.
3. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1985. – Т. II. – № 5. – С. 3–18.

4. Коротяева Е. Б. Уровни познавательной активности / Е. Б. Коротяева // Народное образование. – 1995. – № 10. – С. 156–159.

5. Сачава К. Д. Взаємозв'язок навчальної працелюбності та пізнавальної активності особистості [Електронний ресурс] / К. Д. Сачава. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_SSN_2012/Pedagogica/3_117072.doc.htm

6. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія / Мельничук І. М. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 326 с.

7. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

9. Власюк О. Методологічні основи формування позитивної мотивації у студентів до застосування змісту освіти / О. Власюк, В. Сидоренко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2008. – № 4. – С. 25–28.

10. Дайнеко В. І. Мотивування освіти – важливий фактор її продуктивності / В. І. Дайнеко // Нові технології навчання. – 1995. – Вип. 14. – С. 45–47.

11. Касьяненко І. Г. Мотивація як засіб формування життєвої компетентності особистості / І. Г. Касьяненко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2005. – Вип. 35. – С. 21–25.

Мельничук І. Мотивація познавательной активности будущих учителей естествознания к использованию средств музейной педагогики

В статье сосредоточено внимание на значимости мотивации познавательной активности будущих учителей естествознания к использованию средств музейной педагогики, что способствует лучшему усвоению учениками идей о разнообразии живой природы, взаимосвязи между живыми и неживыми природными объектами, о динамических изменениях в биосфере под влиянием исторических, природных факторов и человеческой деятельности. Обобщено, что проблема мотивации и мотивов деятельности признается в научных кругах одной из основных, так как раскрывает содержание побудительных механизмов активности человека, в частности, учебно-познавательной.

Ключевые слова: учителя, музейная педагогика, профессиональная подготовка, естествознание, мотивы, мотивация, познавательная активность.

Melnychuk I. Motivation of Cognitive Activity of Future Environmental Studies Teachers to Use Museum Pedagogical Means

The article focuses on the significance of the cognitive activity motivation of future Environmental Studies teachers to the use museum pedagogy means, which will facilitate better assimilation of ideas by students about the diversity of wildlife, the relationship between living and nonliving natural objects, dynamic changes in the biosphere under the influence of historical, natural factors and human activity. It is generalized that the problem of motivation and motives of activity is recognized among scholars as one of the fundamental, since it reveals the content of inductive mechanisms of human activity, in particular, educational and cognitive.

Based on the awareness of the expediency of using museum pedagogy in conducting Environmental Studies lessons in school, future teachers will be required to expand their competence in the field of the application of this pedagogical innovation. The initial stage in the training of future Environmental Studies teachers for the use of museum pedagogy during the school lessons is their awareness of the need for such activities. By comparative analysis of the lessons that students conduct during their pedagogical practice in the traditional method and using excursions to the museum of local lore, future science teachers recognize the positive impact of museum pedagogy on the level of learning the material by the students. It motivates students to more in-depth study of the possibilities of using museum pedagogy during the study of biology, geography, ecology, which induces them to reveal cognitive activity in this direction. Motivation is associated with the needs and motives, the outlook of a person and the peculiarities of his ideas about himself, personal characteristics and functional states, with experiences, knowledge of the environment and predictions about his change. The motives for activating the educational and cognitive activity of students in the direction of mastering the method of using museum pedagogy at the lessons of Environmental Studies should have a personality value, which implies the emergence of future teachers of internal motivation. In order to prepare future science teachers to use the means of museum pedagogy at the lessons of Environmental Studies in school, external motivational factors must be involved: conducting excursions to the museum of local lore with students, who will be interested in untraditional lessons; development of author's methods of conducting such excursion classes; organization of students to work on the creation of a school natural history museum, etc.

The motivation of cognitive activity of future Environmental Studies teachers to the use of the museum pedagogy means is an important factor in the professional training of students at pedagogical university.

Key words: *teachers, museum pedagogy, professional training, Environmental Studies, motives, motivation, cognitive activity.*